

Эссе жазу әдістемесі

Эссе- франц. “essay”, ағылш. “assay”- байқау, көру, очерк; латынша “ exagium”- салыстыру, өлшеу деген мағынаны білдіреді. Эссе жанрын ашқан француз ойшылы Мишель Монтень болып табылады (“Тәжірибелер”, 1580 ж.).

Ол шағын көлемдегі проза түріндегі еркін композиция. Қандай да бір мәселені еркін түрде жазу, сын және публицистика жанры. Эссе нақты тақырып бойынша жеке әсері мен ой толғанысын бейнелейді және затты анықтау немесе аяқтау мүмкіндігіне ие болмайды. Эссе - жаңа, бір нәрсе туралы әдемі боялған сөз және философиялық, тарихи- биографиялық, публицистикалық, әдеби- сыни, ғылыми кең таралған, беллетристикалық тұрғыда жазылады.

Эссенің мақсаты- өз бетінше автордың шығармашылық ойлау дағдысын жетілдіру.

Эссе жазу пайдалы, себебі ол автордың өз ойын нақты және сауатты тұжырымдауына көмектеседі

Эссе қойылған мәселенің нақты мазмұнын көрсетеді. Онда өз бетінше жүргізілген талдаулар жазылуы тиіс. Эссе формалары қандай пәнге немесе тақырыптарға байланысты жеке ерекшелігіне сай жазылады.

Эссе тақырыбы нақты бір түсінікті анықтау мазмұнын ғана жазбауы тиіс, оның мақсаты- адамды ой толғауға итермелеу. Эссе тақырыбында мәселені ойлау төңірегіндегі сұрақтар болуы тиіс.

Эссе құрылымы

Титул беті.

1. **Кіріспе** – берілген тақырыпты негіздеу, ол логикалық және стилистикалық байланысқан компоненттер қатарынан тұрады. Бұл этапта өз зерттеу барысында ашқалы отырған тақырыпқа қойылатын сұрақты дұрыс қою керек.”Кіріспе жазу барысында аталған тақырыпқа анықтама беру керек пе?, ” Мен алған тақырып неліктен маңызды?”, “ Менің тұжырымдауымда қандай түсініктер қолданылуы мүмкін?”, “Мен тақырыпты кішкене тақырыпшаларға бөле аламын ба?, т.с.с. сұрақтарға жауап іздеген жөн.

2. Негізгі бөлім. Тақырыптың теориялық негізі мен сұрақтың мазмұнын жазу. Мұнда эссенің негізгі мазмұны жазылады және ол біраз қиындық тудырады. Сондықтан негізгі бөлімді шағын тақырыпшаларға бөлуге болады. Әр тақырыпшаларды аргументті түрде тұжырымдау негізгі сұраққа жауап беруге көмектеседі. Берілген тақырыптағы аргументтер мен талдаулар, позицияларды көрсету арқылы негізгі бөлімді толық жазуға мүмкіндік туады.

Қойылған сұраққа байланысты талдау жүргізу үшін мынадай категориялар негізінде жазу керек: Себеп- салдар, жалпы- айрықша, форма- мазмұн, бөлік- тұтас, тұрақты- өзгермелі. Тақырыпшаларды тиімді пайдалану тақырыпты ашудағы логикалық ойын байқауға көмектеседі.

3. Қорытынды — жалпыланған және аргументі бар, қолдану аймағы көрсетілген және т.б.түрде болуы мүмкін. Эссенің қорытынды бөлімінде негізгі бөлімде айтылған сұрақтың мәнін бекітеді және мазмұнының маңыздылығын ашады. Қорытынды бөлімінде қолданылатын әдістер: қайталау, иллюстрация, цитата, әсер беретін тұжырым.

Эссе жазу үшін қажет делелдеу аппаратының құрылымы

Дәлелдеу- белгілі бір тұжырымға негізделген және оған байланысты шын мәніндегі тұжырымды анықтау үшін қолданатын логикалық тәсілдер жиынтығы. Ол сенім- наныммен байланысты , бірақ онымен тең емес: аргументтеу немесе дәлелдеу ғылымға және қоғамдық- тарихи тәжірибеге сүйенеді. Сенім- жорамал, ол нақты дәлелденбеген білімге негізделеді.

Дәлелдеудің құрылымына 3 құраушы бөліктері енеді.

Олар: **тезис, аргумент, қорытынды.**

Тезис- дәлелденуге тиісті жағдай.

Аргументтер- тезистің анық шын екендігін дәлелдеу үшін қолданылатын категория.

Қорытынды- фактілерді талдауға негізделген ой түйін. Бағалаушы тұжырым- біздің сенімімізге, нанымымызға және көзқарасымызға негізделген.

Аргументтер бірнеше топқа бөлінеді:

Тексерілген фактілер - нақты материал. Фактілер- тенденцияны анықтайтын қор, оның негізінде - әр білім бойынша заңдар мен берілген жағдайға заңның әсерін анықтаймыз.

2. Анықтамалар тезиспен байланысты түсініктің аргументі ретінде қолданылады.

3. Ғылым Заңдары және алдында қолданылған теоремалар дәлелдеу аргументі ретінде қолданылады.

I. Емтихан жұмысының құрылымы:

Эссе - 200-250 сөз

Кіріспе – 40 сөз

Негізгі бөлім – 100-150 сөз

Қорытынды - 50-60 сөз

III. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың жалпы критерийлері

Критерийлер		Оқушы жетістігінің ең жоғары деңгейі
A	Білім және түсіну	6
B	Қолдану	6
C	Анализ және синтез	6
D	Коммуникация	6
Барлығы		24

II. Эссе матрицасы

Критерийлер	Тексерілетін элементтер
А (мак 6) Білім және түсіну	Тақырыптың негізгі идеясын айқындау; көтерілген мәселеден ауытқымау; базадан жоғары деңгейде тың мысалдар, сыни көзқарастар, суретті - бейнелі сөздер қолдану; қаралатын ұғымдарды айқын және тиісті мысалдар тудыра толық анықтау; қолданылған ұғымдардың тақырыпқа сәйкестігі; жұмыс жасаудағы өзіндік дербестік; көтерілген мәселенің теориялық мәнін ашу.
В (мак 6) Қолдану	Қазақ әдеби тілінің лексикалық, фразеологиялық, грамматикалық және стилистикалық нормаларын орынды қолдану; қазақ тілінің емле және тыныс белгі ережелерін сақтау; жазба тіл сауаттылығы; терминдерді, атауларды, есімдерді дұрыс жазу; жұмыстың негізгі құрылымдық элементтерін қамту (мәселелер және өзектілік; негізгі анықтаулар және тарихи - теориялық шолу; мәселе мазмұнының ашылуы).
С (мак 6) Анализ және синтез	Сараптау категорияларын сауатты қолданады; ұғымдар мен құбылыстардың өзара байланысын талдауда салыстыру мен жалпылау әдістерін пайдаланады; қаралатын мәселеге альтернативті көзқарастар танытады және дәлелденген қорытынды шешімге келеді; қолданған ақпарат көздері әртүрлі және ауқымы кең; мәліметтерді нақты аргументтер арқылы дәлелді түсіндіріп береді.
Д (мак 6) Коммуникация	Мәселеге дербес баға бере білу; авторлық ой қорытуы анық және мазмұнының айқындылығы; дәлелдердің логикалық жүйелілігі; ұсынылған тезистердің сауатты аргументтермен берілуі; әртүрлі көзқарастар және олардың дербестігі; тұжырымдалардың мазмұны және олардың интерпретациясының ортақ формасы көтерілген мәселенің жанрына сәйкес келуі; автордың салқынқандылықпен ой қорыта білуі; автордың өз тұжырымдамаларындағы жаңалықты, сонылықты айқын ұғынуы.

V. Балды бағаға айналдыру шкаласы

VI. Емтихан жұмысының орындалу уақыты - 180 мин

0-50 %	51-74 %	75 - 89%	90- 100%
0-12	13-17	18-21	22-24
2	3	4	5

VII. Эссе тақырыптарының бағыттары:

Қазақстан (рәміздер, тарихи мағлұматтар, жәдігерлер, географиясы, қалалары)

Салауатты өмір салты

Жас ұрпақтың тәрбиесі

Салт –дәстүрлер, әдет-ғұрыптар

Туған жер тарихы

Экология мәселелері

Ұлттар достастығы

Спорт, туризм (көрікті жерлер)

Достық қарым–қатынас

Табиғат

Ақпарат көздері

Білім

Отбасы

Мектеп өмірі

Ғаламтор жүйесі

VIII. Эссенің үлгісі

№	Тақырып	Түрі
	http://zhasorken.kz/ Уақыты: 24.07.2012. Бөлімі: <u>ҰЛАН</u>. Ілмек: "<u>Тұнық тіл</u>" <u>акциясы</u> «Азамат» деп, «ару» деп кімді айтып жүрміз? Менің Азамат есімді кішкентай інім бар. Жасы – алтыда. Өткенде кітап оқып отыр едім, сол Азамат қасыма жүгіріп келіп: «Аға, Азамат деген жаман сөз бе?» – дегені. Басында не айтқысы келгенін түсінбей қалдым. Сөйтсем: «Жаңа теледидардан «кісі өлтірген азамат ұсталды» деді. Ана жолы тағы айтқан болатын. Сонда Азамат есімді адамдар кілең кісі өлтіргіштер ме?» – дейді. Мен Азаматтың бұл айтқандарына жақсылап бір күліп алдым. Кешкісін болған оқиғаны әкеме айтып едім, ол: «Ініңнің сөзінің жаны бар, қылмыскерді «азамат» десек, құлаққа түрпідей тимей ме?» – деді. Тағы бір байқағаным – «ару» деген сөзді де арзандатып алған сияқтымыз. Еламан ТҰРЫСБЕКОВ	Лингвистикалық
	http://zhasorken.kz/ Уақыты: 30.05.2012. Бөлімі: <u>ҰЛАН</u>. 1 маусым – балаларды қорғау күні Әлемге хат Егер балалар күллі әлемге хат жазу мүмкіндігін иеленсе не жазар еді?	Пайымдық

6. Эссе жазуда практикалық қадамдар:

1 қадам. Контексті анықтаңыз.

Егер сізге эссе берілді, онда кейбір өлшеуіштер анықталды: бұл эссенің көлемі, бірінші парағының үлгісі, бірыңғай аудитория (мысалы, бөлім басшылары). Қандай талаптар қойылса да, оларды сақтау керек. Ең бастысы - эссенің негізгі ойы.

2 қадам. Тақырыпты таңдаңыз.

Әдетте тақырып сіз үшін таңдалды, бірақ сіз үшін маңызды, қызықтысын таңдауға болады. Онда эссе жазу қиынға соқпайды. Сіз негізгі тезисті анықтап аласыз, бірақ ол шеттен шықпау керек. Қажет болған кезде ойыңызды жалғастыруға болады. Тезис – бұл эссеңізде бір нәрсені дәлелдеуге немесе түсіндіруге тырысқаныңыз, мысалы «Менің кәсібім - дүниеде ең жақсы». Тезистің көлемі бір сөйлемнен артық болмасын, эсседе сіз айтатыныңызды сыйғызу қажет.

3 қадам. Ақпаратты жинаңыз.

Тезисті дәлелдемелермен толықтыру үшін, сізге ақпарат қажет, сіз жазып отырғаныңыз ғылыми факт немесе жеке байқауларыңызды жазатын болсаңыз. Фактілер қай жерден басталатынын байқаңыз. Сіздің көзқарасыңызды жоққа шығаратын пікірлер мен фактілерге назар салмаңыз. Жақсы эссе жазушы өзі тезис үшін дәлелдерді таба алады.

4 қадам. Эссені жоспарлаңыз.

Басты ойыңызды фактілермен дәлелдеуге уақыт келді. Сіз жинаған барлық ақпаратты мұқият оқып алыңыз. Басты принциптер мен байқауларды көріп тұрсыз ба? Жазу барысында қандай тәртіпті сақтайтыңызды ойластырыңыз. Эссе құрылымын жинақтау үшін, қысқаша жоспар құрастырыңыз, параграфтарға атау ойлаңыз.

5 қадам. Алдымен негізгі бөлімді жазыңыз.

Мәтін тезисін бекітуге көмектесетін басты үш ой анықтаңыз. Әрбір көзқарас мысал және дәлелдермен бекітілуі тиіс. Қысқаша эсседе әрбір абзац бір ойдың мән-жайын баяндайды. Көлемді эсседе көзқарасты негіздеу үшін бір бет қажет болады. Өз жоспарыңызды сақтаңыз, сөйлемдеріңізді логикалық тәртіпке келтіріңіз. Барлық негізгі идеяларды жазып болғасын, барлық үзінділерді байланыстыратын сөйлемдермен жазыңыз.

6 қадам. Қорытынды жазыңыз.

Өз негізгі идеяларыңызды жинақтап, оқырманға қай бағдарда оқып, оларды дамыту керегін ұсыныс жасаңыз. Тезистен қандай қорытынды шығаруға болады? Қандай сұрақтар жауапсыз қалды?

7 қадам. Кіріспені жазыңыз.

Негізгі бөлім мен қорытындыны жазып болғасын өзіңіз оқыңыз, оны қалай дәлелдейтініңізді жалпы суреттеңіз. Қарапайым сөз тіркестерді қолданбаңыз: «Эссе мына туралы...» немесе «Бұл эссе тақырыбы ...» немесе «Қазір мен сізге ...». Жалпы дәлелден бастаңыз, оны сұрақ немесе мәселеден кейін тезиспен және сіздің көзқарасыңызға қысқаша шолумен бекітіңіз.

8 қадам. Жазғаныңызды оқыңыз.

Эссені басынан аяғына дейін тексеріңіз. Бір сөйлем екінші сөйлемге дұрыс жалғаса ма? Бір абзац екінші абзацқа? Әрбір дәлел алдыңғысымен байланысты болу керек. Егер сізге ой тәртібі мен абзацтар құрылымы ұнамаса, оларды өзгертіңіз.

9 қадам. Қателерді тексеріңіз.

Мәтінді қатеге тексеріңіз: грамматикалық, пунктуациялық, стилистикалық. Қайталанатын сөздер, жаргонизмдерден қашқақтаңыз, пунктуацияны тексеріңіз.

Қосымша:

1. Эсседе бейнелеу, афористік, парадоксалдық қаралу керек.
2. Эссе авторы дүниені жеке қабылдауын ұсыну үшін көптеген мысал келтіреді; жарыстыра салыстырады; ұқсастықтарды іріктеп алады; әр түрлі байланыстарды қолданады.
3. Эссеге көптеген көркем құралдарды пайдалану тән: метафора, салыстыру, аллегория символ және астарлы образдар.
4. Егер эсседе болжап болмайтын қорытынды, күтпеген жағдайлар, қызықты байланыс болса, онда ол қызықты да жақсы болып келеді.
5. Сөйлеу құрылымы жағынан эссе – бұл ауызекі сөйлеу ырғағы және лексикаға бағыттау, сұрақтарды, пікірталас сөздерінің динамикалық ауысып келуі.